

УДК 371.91.37:01(09)

ІРИНА УДОВИЧЕНКО

ORCID: 0000-0002-1980-5402

(Суми)

ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ ЗА ДОПОМОГОЮ НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ З ГЕОГРАФІЇ

У статті висвітлено питання особливостей організації освітньої діяльності учнів старшої школи за допомогою навчальних програм з географії. Відображено окремі принципи, напрями створення та структурування навчальних програм з географії. Проаналізовано доцільність урізноманітнення навчального забезпечення викладання географії в профільних класах старшої школи за допомогою створення варіативних програм.

Ключові слова: освітній процес, географія, навчальна програма, старша школа, профільні класи.

Постановка проблеми. Набуття особою здатності виконувати додаткові завдання та обов'язки в межах спеціальності, систематичне оновлення й поглиблення професійних знань, умінь і навичок учителів за спеціальністю, професією; підвищення інтелектуального та культурного рівня з метою поліпшення якості надання освітніх послуг, покращення результативності навчального-виховного процесу, – все це спонукає педагогів до творчості. Не винятком є й творчий підхід щодо роботи зі створення авторських навчальних програм з географії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання класифікацій, змісту, принципів побудови, особливостей розробки та структурування, специфіки оцінки навчальних програм у своїх працях розглядали: Д. Біддл, Н. Грейвз, В. Максаковський, Л. Панчешникова, Є. Плісецький, Ч. Сінгх та багато інших.

Над розробкою типових навчальних програм з географії (рівень стандарту та академічний рівень) працювали: В. Бойко, Л. Булава, Й. Гілецький, Т. Гільберг, Ф. Заставний, Д. Йосипів, С. Коберник, Г. Ковальчук, В. Ковтун, В. Корнеєв, Л. Круглик, В. Лямічев, П. Масляк, Н. Муніч, Л. Паламарчук, В. Пестушко, Л. Покась, В. Проценко, Г. Романко, В. Сасихов, А. Сиротенко, О. Скуратович, Л. Тименко, О. Топузов, Г. Уварова, Б. Чернов, П. Шищенко, Б. Яценко та ін.

Розробкою навчальних програм з географії для профільних класів займалися: В. Загородній, Г. Ковальчук, В. Ковтун, Л. Мелько, Л. Паламарчук, В. Пестушко, Л. Покась, І. Харенко тощо.

Мета статті: висвітлення питання особливостей та можливостей організації освітньої діяльності учнів старшої школи за допомогою навчальних програм з географії.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі розвитку суспільства проблеми підвищення кваліфікації спеціалістів визначаються як пріоритетні, безпосередньо пов'язані з економічним і культурним розвитком, соціальною стабільністю.

Саме ефективне функціонування відповідної системи забезпечує в суспільстві високий рівень професіоналізму, сприяє гармонійному поєднанню суспільних та особистісних інтересів. Надання державою кожній людині, протягом усього життя, реальних можливостей для підвищення її професійного рівня, приведення його у відповідність до вимог, які досить швидко змінюються,

освоєння в разі потреби нових спеціальностей, технологій, підходів – важлива складова якісної освіти та гарант демократизації суспільства.

На сучасному етапі модернізації національної системи освіти важливе значення має пошук ефективних шляхів реалізації змісту освіти, спрямованої на формування компетентного випускника школи.

Досягнення результатів у цьому напрямі можливо за умов компетентного підходу до організації процесу навчання учнів, що, у свою чергу, зумовлює пошук нових та переосмислення існуючих підходів до навчання географії в старших класах школи [6].

Сучасний етап розвитку шкільної географічної освіти висуває більш складні дидактичні завдання, порівняно з тими, які вона вирішувала в попередні роки. Змістом актуальних методичних досліджень виступає наукове обґрунтування шляхів підвищення якості освіти, що відповідає основним положенням Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. Одним із головних його напрямів є реалізація компетентного підходу в процесі викладання навчальних дисциплін у школі, у тому числі й географії [5].

Надання вчителю більших можливостей для творчості, навіть на етапі планування та роботи зі створення авторських, модельних програм, дозволить, на нашу думку, суттєво підвищити якість освіти у контексті вимог до нової української школи.

Закономірним сьогодні є організація такої системи андрагогічної взаємодії, яка би, директивно підпорядковуючись загальним освітянським парадигмам, виголошуючи реалізовувала меседжі, спрямовані на розвиток творчої особистості у процесі навчання шкільним дисциплінам, зокрема географії у старших класах профільної школи.

Соціальний прогрес, динамічні зміни в суспільстві викликають необхідність постійної роботи над собою кожної людини. Особливо актуальним є це питання для педагога як фахівця, фасилітатора змін, транслятора нових ідей, мобільного консультанта учнів.

З огляду на це, наявне протиріччя – між унормованим програмним забезпеченням та необхідністю варіативної подачі матеріалу різному контингенту учнів (ті, що навчаються на рівні стандарту, академічному, профільному) за принципом «саме зараз і саме сьогодні».

Компетентно зорієнтована освіта передбачає внесення суттєвих змін до змістової, технологічної, виховної, управлінської складової української школи. Мова йде не лише про оновлення змісту освіти, але й про зміни в побудові процесу планування, – з метою ефективною подачі навчального матеріалу учням на різних етапах уроків географії, без порушень нормативно-правових вимог щодо організації навчально-виховного процесу педагогами.

На світовому рівні розрізняють програми:

- національної системи освіти (Франція, Швеція, Нова Зеландія);
- регіональної системи освіти (окремі штати США, Австралії, Канади);
- шкільні програми (навчальна програма окремої школи, розроблена спільно колективами педагогів, учнів та їхніх батьків);
- програми з конкретних навчальних предметів.

Що стосується досвіду України, ми можемо констатувати наявність практики створення організаційно-функціональних програм на рівні держави (програма «Вчитель»), окремих адміністративно-територіальних областей (програми з комплексом затверджених заходів обласними державними адміністраціями), шкіл (експериментальні, авторські). Спільне для всіх їх є те, що це – нормативний документ, який впорядковує діяльність за певним напрямом.

Саме на дослідження особливостей шкільних програм з географії старшої школи і спрямовано дане дослідження.

Аналізуючи специфіку навчальних програм, слід зазначити, що існує чимало визначень «навчальної програми», що змінились з часом. У більш ранніх визначеннях (XIX – XX ст.) в їх основі – пізнавальний досвід учнів, у більш пізніх (XX – XXI ст.) – навчальна діяльність з комплексом знань, умінь, навичок (ЗУН), на формування яких вона спрямована, сучасних – вимоги до рівня підготовки учня [1].

В основу сучасних навчальних програм з географії закладено вимоги до рівня підготовки учнів, згідно з якими, опанувавши навчальний матеріал, школярі повинні:

- називати (джерела географічної інформації, елементи карти, суттєві ознаки певних понять, певні компоненти);
- розрізняти (істотні ознаки понять «фізична географія» та «суспільна географія», фізико-географічне, економіко-географічне, політико-географічне положення держави);
- добирати (географічну інформацію з різних джерел та визначати її корисність для себе);

- аналізувати (особливості змін на політичній карті світу, зміни територіальних, проблеми і шляхи вдосконалення адміністративно-територіального устрою, природно-ресурсний потенціал, аспекти раціонального природокористування; вплив екологічної ситуації на здоров'я населення);
- пояснювати (відмінність між поняттями, особливості устрою та взаємодії компонентів природи у ландшафті);
- показувати на карті (географічні об'єкти країни);
- оцінювати (політико-географічне положення держав та геополітичні події; географічне положення; наслідки впливу господарської діяльності людини на їх природні особливості ландшафтів);
- визначати (протяжність території в градусах і кілометрах, місцевий та поясний час) тощо.

Система засобів навчання географії, передусім, визначається змістом географічної освіти, яка передбачає цілісність, наступність, науковість, доступність, структурованість, наочність, образність, системність, мобільність, інтегрованість, трансформаційність, диференційованість подання інформації, що, у свою чергу, утворює географічний глосарій, який становить основу знань, умінь, навичок, а потім і компетентностей майбутнього випускника школи [7].

Аналізуючи процес організації та реалізації навчального процесу з географії, мова йде про предметні географічні компетентності, які необхідно сформувати в учнів та в основу яких закладено: географічні знання, географічні уміння та практичні навички (розуміння сутності взаємозв'язку природних явищ, процесів і діяльності людини; розв'язання певних географічних проблем; проведення досліджень як елементу творчої діяльності школярів) тощо.

На часі – інновації щодо створення рамкових програм (концепція нової української школи) та авторських (вимога часу). Це, у свою чергу, умотивовує звернутись до наявних розробок, що полегшить творчому педагогу процес розробки навчальних програм і курсів, а це, зокрема:

- системний аналіз матеріалу навчальних програм (США);
- модель Берклі (США);
- модель С. Галлена (Швейцарія);
- модель Хаусслера – Питтмана (ФРН);
- шведська модель (Швеція);
- сассекська модель (Великобританія) [4].

Саме системна модель, на нашу думку, передбачає урахування у процесі розробки програм, передусім, вимог, які опосередковано висуває соціально-культурна система до результатів навчання учнів у школі, ураховуючи всі взаємозалежні, внутрішні та зворотні зв'язки.

Так, процес розробки навчальної програми, відповідно до вимог системної моделі, передбачає послідовність видів діяльності та єдності змістових блоків її структури:

- аналіз системи освіти;
- визначення парадигми, основних понять, які визначають структуру програми у концептуальній єдності з довгостроковими цілями та завданнями галузі освіти;
- відображення особливостей процесу та одиниць навчання, що передбачає розкриття: специфіки подачі навчального матеріалу; організації пізнавальної діяльності, з розкриттям її видів, методів навчання; критеріїв та оцінки успішності засвоєння матеріалу; проєкції на очікувані результати навчання.

Окремі цілі навчальних програм з географії, такі, як оволодіння поняттєво-категоріальним апаратом наукової географії, набуття досвіду просторового світосприйняття учнів, відображені у «понятійній моделі географії» (рис. 1) [1], можуть, у свою чергу, слугувати певними напрямками розробки, структурування авторських варіативних програм.

Принципи побудови та структурування матеріалу програм: науковості, системності, цілісності, систематичності, доступності, наступності, послідовності, логічного зв'язку теорії та практики, безперервності, природовідповідності, людиноцентризму тощо.

Навчальна програма у своїй структурі має містити:

- довгострокові цілі навчання;
- опис структури, необхідної для створення логічної послідовності курсу географії;
- загальні навчальні задачі, сформульовані у вигляді: знань, понять, принципів; умінь і навиків (пізнавальних, психомоторних, соціальних); ціннісних орієнтацій (соціальних норм поведінки, особистої дисципліни);
- основні одиниці організації побудови подачі навчального матеріалу, складені з урахуванням: змісту наукової географії; видів навчально-пізнавальної діяльності; прогностичних результатів навчання, сформульованих у загальних рисах;

– рекомендовані способи оцінки діяльності учнів, які дозволяють аналізувати ефективність навчання за допомогою: практики на місцевості, індивідуальних і колективних завдань, інших видів навчально-пізнавальної діяльності.

Рис. 1. Понятійна модель географії

З огляду на швидкість оновлення інформації, специфіку комплектації класів, різницю в матеріально-технічному забезпеченні, доцільним, на нашу думку, є не лише стимулювання розробки авторських програм, особливо для профільних класів старшої школи, як-то: «Людина, земля та дозвілля», «Міста та люди», «Люди, їхні поселення та робота», «Географія в епоху урбанізації», «Я і мій рідний край на планеті Земля», «Географічні інформаційні системи», «Географія у тестах і коментарях» тощо, а й нормативне регулювання внесення 20 % змін (альтернативних) до тематичного плану, із урахуванням місцевих навчально-організаційних умов.

Як підтвердили наші дослідження, значні можливості щодо конструювання навчально-методичного процесу, зокрема мобільних змін у програмному забезпеченні старшої школи, є саме у вчителів, які працюють у профільних класах старшої школи, де навчальний предмет викладається учням поглиблено, а до іміджевих складових успіху педагога відносять власну творчість, високу ефективність і результативність навчально-виховного процесу.

Висновки. Проведені дослідження та практичний досвід дозволяють зробити висновок, що сучасні зміни в освіті дають ефективні результати у тому випадку, якщо в її організації дотримуються системності, систематичності, неперервності, доступності, наступності. Принципи систематичності та неперервності спрямовані на послідовне розширення і поглиблення знань, умінь школярів та передбачають організацію відповідних форм роботи на уроках географії і в позаурочний час, відповідно до навчальних програм.

Значні можливості реалізації творчих здібностей педагогів відкриває нова українська школа з її багатоваріативністю програм, профільним навчанням, блоковою подачею навчального матеріалу, різними формами організації освітнього процесу.

З огляду на зазначене вище, перспективами наших подальших розвідок є вивчення особливостей профільного навчання географії учнів старшої школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Новые взгляды на географическое образование: Пособие ЮНЕСКО: Пер. с англ. / Под ред. В. П. Максаковского, Л. М. Панчешниковой. – М.: Прогресс, 1986. – 463 с.
2. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Географія. 5-11 класи. – К.: Шкільний світ, 2001. – 222 с.
3. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. 10-11 класи. Географія. Економіка. Рівень стандарту. Академічний рівень. Профільний рівень. – К.: Поліграфкнига, 2010. – 90 с.
4. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Географія. Економіка. – К.: Перун, 2005. – 90 с.
5. Стадник О. Г. Навчально-методичний комплект з географії та його місце в навчально-методичному забезпеченні шкільного предмета // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2013. – № 31. – С. 505-509.
6. Удовиченко І. В. Проблеми модернізації освіти України в контексті Болонського процесу // Менеджмент за умов трансформаційних інновацій: виклики, реформи, досягнення: Матер. Міжнар. наук. конф. – У 2 ч. – Ч. 2. – Суми: РВВ СОІППО, 2007. – С. 70-72.
7. Щука Г. П. Навчально-методичне забезпечення процесу підготовки фахівців з туризму // Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка. – 2011. – № 14. – С. 131-137.

REFERENCES

1. Novue vzgiadi na geograficheskoe obrazovanie: Posobie QNESKO: Per. s angl. / Pod red. V. P. Maksakovskogo, L. M. Panchehnikovoi. – M.: Progress, 1986. – 463 s.
2. Programi dla zagalnoosvitnich navchalnich zakladiv. Geografia. 5-11 klasu. – K.: Chkilnui svit, 2001. – 222 s.
3. Programi dla zagalnoosvitnich navchalnich zakladiv. 10-11 klasu. Geografia. Ekonomika. Riven standartu. Akademichnui riven. Profilnui riven. – K.: Poligrafkniga, 2010. – 90 s.
4. Programi dla zagalnoosvitnich navchalnich zakladiv. Geografia. Ekonomika. – K.: Perun, 2005. – 90 s.
5. Stadnik O. G. Navchalno-metodichnii komplet z geografii tai go mische v navchalno-metjdichnomu zabezpechenni chilnogo predmeta // Pedagogika formuvanna tvorchoi osobustosti u vuchii i zagalnoozvitnii chkolach. – 2013. – № 31. – S. 505-509.
6. Udovichenko I. V. Problemu modernizachii osvitu Ukraini v konteksti Bolonskogo prochessu // Menegment za umov transformachiinich innovachii: vukluku, reformu, dosagnenna: Mater. Michnar. nauk. konf. – U 2 ch. – Ch. 2. – Sumu: RVVSOIPPO, 2007. – S. 70-72.
7. Chuka G. P. Navchalno-metodichne zabezpechenna prochesu pidgotovki fachivchiv z turizmu // Visnuk Luganskogo nachionalnogo universitetu im. T. Chevchenka. – 2011. – № 14. – S. 131-137.

IRYNA UDOVYCHENKO

ORGANIZATION OF PUPILS EDUCATIONAL ACTIVITY IN THE HIGHER SCHOOL WITH GEOGRAPHY EDUCATIONAL PROGRAMS TOOLS

The questions of specificities of pupils educational activity organization in the higher school by tools of educational programs in geography are shown in the article. Some principles, directions of creation and structuring the educational programs in geography are depicted. The advisability of documental supplying variety in geography education in profile classes of the higher school by creating variative programs is analyzed.

The analysis of conceptual apparatus of curriculum in geography of academic and standard levels allows us to state the small number of it; its introduction into well-known material by students from previous geography courses; the lack of level differentiation. At the same time, the analysis of conceptual apparatus of profile training program in geography allows us to state: small number of concepts; entering concepts already known to students from previous geography courses; the repetition of terms in programs for the 10th and 11th grades; the lack of concepts that students are studying at academic and standard levels; the presence of concepts in program of profile level, knowledge of which is appropriate for students who study geography at academic and standard levels; lack of system of concepts of professional orientation, etc.

Key words: *educational process, geography, educational programs, higher school, profile classes.*

Одержано 02.11.2017р